

АНОТАЦІЯ

Кривцун Н. З. Персоналії зарубіжних культурно-освітніх діячів в історіографії української педагогічної науки (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.).

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, м. Івано-Франківськ, 2025.

У дисертаційній роботі здійснено синтезований аналіз стану, етапів, тенденцій розвитку історіографії вітчизняної педагогічної науки у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. про культурно-освітніх діячів зарубіжжя для визначення здобутків, прогалин, перспектив дослідження означеної проблеми та шляхів використання цього наукового доробку в удосконаленні освітнього процесу і реформуванні національної системи освіти України.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його об'єкт і предмет, мету і завдання, визначено наукову новизну та практичну значущість. Розкрито зв'язок дисертації з науковими програмами і темами, подано відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, окреслено особистий внесок дисертантки в опубліковані праці.

У першому розділі «Науково-теоретичні основи дослідження» з'ясовано методологічні засади вивчення педагогічних персоналій зарубіжжя, проаналізовано джерельна базу і стан дослідження проблеми, здійснено структурний аналіз та розроблено періодизацію розвитку історіографії української педагогічної науки про зарубіжних культурно-освітніх діячів.

Відповідно до сутності, змісту, походження, інформативності джерельну базу поділено на дві групи. Першу, основну, становлять історіографічні джерела, які стали предметом дослідження. Це різновидові наукові праці українських авторів про зарубіжні педагогічні персоналії: дисертації та автореферати (усього близько 86); колективні та індивідуальні монографії (близько 25); підручники та

навчальні посібники з історії зарубіжної освіти та педагогіки (близько 57); наукові статті (понад 117); матеріали наукових конференцій (34), рецензії (1), бібліографічні покажчики (5), довідникова література (5). Другу групу становлять документальні джерела, які не передбачають науково-аналітичного осмислення життя і творчості діячів зарубіжжя.

На основі системного аналізу нагромаджених в історіографії української педагогічної науки у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. різновидових наукових студій про життя і творчу спадщину культурно-освітніх діячів зарубіжжя визначено тенденції розвитку означеного історіографічного процесу. Він поділений на три основні етапи: 1) радянський, початковий, зародковий (20–80-ті рр. ХХ ст. – має два підетапи: 20-ті – початок 30-х рр. та 50–80-ті рр. ХХ ст.) – відображає процеси зародження, становлення української педагогічної компаративістики і біографістики та перший досвід дослідження діячів зарубіжжя; 2) перехідний пострадянський (1990/1991 – 2004/2005 рр.) – позначається трансформацією методології української історико-педагогічної науки, інституційним оформленням її компаративістського та біографічного напрямів, розширенням кола і активізацією дослідження персоналій зарубіжжя; 3) євроорієнтований, науково-плюралістичний (2005/06 – 2025 рр. – поділяється на три підетапи: 2005 – 2008; 2009 – 2021; 2022 – 2025 рр.) – позначився доленосними подіями в суспільно-політичному й освітньому розвитку України та якісними зрушеннями в процесі нагромадження наукових знань про педагогічні персоналії зарубіжжя; представлено цілісну рецепцію української педагогічної біографістики про творчу спадщину мислителів Стародавнього Світу, Середньовіччя і Модерної (Новітньої) доби; проаналізовано сучасний український науковий дискурс про педагогічні персоналії зарубіжжя кінця ХІХ – початку ХХІ ст.

У другому розділі «Творча спадщина мислителів Стародавнього світу, Середніх віків та Модерної доби як об'єкт педагогічної біографістики» розкрито проблему персоніфікація зарубіжної філософії освіти та педагогічної думки в рецепції українських науковців, показано особливості відображення в українській

науково-педагогічній літературі зарубіжних діячів Стародавнього світу та доби Античності, Середньовіччя і Відродження, визначено тенденції дослідження педагогічних поглядів та освітньої діяльності діячів Нового часу і Просвітництва (друга половина XVII – XIX ст.).

Показано, що процес формування нових знань (персоніфікацію зарубіжної філософії освіти та педагогічної думки в рецепції українських науковців) відображають різновидові науково-аналітичні студії – монографії, дисертації, статті, матеріали конференцій тощо. За підходами до вивчення персоналій як носіїв зарубіжної педагогічної думки їх умовно поділено на дві групи: 1) так звані просопографічні, які вивчають формальні і неформальні спільноти діячів як представників певних наукових, педагогічних, освітніх течій, напрямів, шкіл; 2) персоніфіковані, які зосереджуються на вивченні окремих діячів (біографій).

Виявлено, що порівняно з українською радянською історіографією сучасні вітчизняні дослідники помітно просунулися в розширенні персоніфікації процесу розвитку педагогічної думки за доби Стародавнього світу, Античності, Середньовіччя і Відродження та предметного вивчення життя і творчості її окремих представників. Прикметною рисою таких студій є міждисциплінарність, що виявляється у взаємозв'язку педагогічної біографістики з філософією освіти та іншими галузями знань. На такому тлі виокремлюється поступ української коменіани, який важко оцінити однозначно. За умов щораз більшої кількості студій, що розкривають та увиразнюють різні аспекти творчої спадщини Я. А. Коменського, до певної міри об'єктивно й закономірно пригальмовується процес нарощування нових знань, які починають циркулювати не по спіралі, а по колу у вигляді дублювання, подекуди компіляції певних ідей, поглядів, положень. За таких умов актуалізується складання бібліографії праць Я. А. Коменського, позаяк чинні списки і покажчики не вичерпують масиву студій про життя і творчість чеського основоположника педагогіки.

Схарактеризовано тенденції дослідження педагогічних поглядів та освітньої діяльності діячів Нового часу і Просвітництва (друга половина XVII – XIX ст.). Історіографія праць про зарубіжні персоналії, чия життєдіяльність припадає на

Новий час і добу Просвітництва другої половини XVII – XIX ст., має низку особливостей. Вона відзначається великою кількістю персоніфікованих студій і спирається на радянську спадщину дослідження «класиків педагогіки» в особі А. Дістервега, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо Ф. Фребеля та ін. Поряд з ними, на перетині 1990 – 2000-х рр. до предметного поля української історико-педагогічної науки вводяться «малодосліджені» діячі, які представляли різні галузі знань і сфери суспільної діяльності. Це були філософи, соціологи, філологи (І. Гердер, В. фон Гумбальдт, Л. Заменгоф, І. Кант, Г. Лессінг, Г. Спенсер), письменники (І. В. Гете, Н. Грунтіг, Г. Веллс, Р. Тагор), державні і релігійні діячі (Г. Манн, Н. Л. Цинцендорф) тощо.

У третьому розділі «Педагогічні персоналії зарубіжжя кінця XIX – початку XXI століть в українському науковому дискурсі» представлено рецепцію вітчизняних дослідників про представників реформаторського педагогічного руху кінця XIX – першої третини XX ст., розкрито ідеї та погляди представників зарубіжного реформаторського педагогічного руху у форматі просопографії, проаналізовано персоніфіковані студії про діячів педагогіки реформ, визначено тенденції і напрями розвитку українського педагогічного корчакознавства.

У дослідженні наукової рецепції проблеми персоніфікації зарубіжної педагогічної думки кінця XIX – першої третини XX ст. зосереджено увагу на розгляді чотирьох тематичних блоків праць українських авторів, які: 1) висвітлюють ідеї і погляди представників різних течій і напрямів реформаторського руху у форматі просопографії (колективної біографії); 2) присвячені життю і творчості окремих педагогічних персоналій означеного періоду; 3) відображають розвиток корчакознавства як напряму української педагогічної науки; 4) представляють порівняльний аналіз педагогічних поглядів і авторських систем окремих діячів.

На основі аналізу здобутків вітчизняної компаративістики про життя і творчість діячів зарубіжжя 40-х рр. XX – початку XXI ст. визначено дві відмінні тенденції в розвитку досліджень. Перша полягає в зосередженні уваги авторів на розв'язанні актуальних проблем організації освітнього процесу, тому вони

шукали шляхи та можливості поліпшення його рівня і якості відповідно до сучасних умов і викликів та в перспективі. Друга тенденція проявилася в прагненнях науковців виявити продуктивний досвід минулого, який має теоретичну і практичну вартість для сьогодення. Для цього вони спираються на матеріали, нагромаджені в друкованій літературі, архівних фондах, електронних носіях інформації тощо.

Показано тенденцію розвитку історіографічного процесу, згідно з якою після великої активності дослідження діячів реформаторської педагогіки кінця XIX – першої третини XX ст. зменшується увага українських науковців до вивчення педагогічних персоналій, чиї життя і творчість у часовому вимірі наближалися до сьогодення. Про це свідчить систематизація присвячених їм дисертацій, які розташовані за роками життя діячів, що стали предметом дослідження. Позаяк сучасна українська педагогічна наука ще не випрацювала прийнятних схем їх класифікації, аналізуємо присвячені персоналіям наукові студії в означеному проблемно-хронологічному ракурсі.

Визначено шляхи і можливості реалізації здобутих результатів для подальшого розвитку педагогічної науки, зокрема біографістики і компаративістики, та вдосконалення освітнього процесу в Україні з акцентом на професійну підготовку здобувачів вищої освіти. Акцентовано на двох блоках питань, що стосуються перспектив розвитку досліджень про педагогічні персоналії зарубіжжя та представлення розробленого на основі здобутих результатів дослідження матеріалів курсу за вибором, що може використовуватися в організації освітнього процесу у ЗВО України педагогічного профілю. Зважаючи на виявлені за результатами дослідження позитивний досвід, здобутки та вузькі місця, прогалини вивчення українськими науковцями культурно-освітніх діячів зарубіжжя, задля вдосконалення організації і проведення досліджень у цьому напрямі, осмислено й схарактеризовано три взаємопов'язані групи проблем – методологічних, змістових, евристично-дослідницьких.

Представлене історіографічне дослідження також актуалізує потребу комплексного вивчення проблем розвитку джерелознавства педагогічної біографістики і компаративістики, зокрема підготовку відповідних збірників документальних матеріалів та біобібліографічних і бібліографічних покажчиків, які систематизують видані в Україні і закордоном твори зарубіжних діячів та наукові публікації про їх життя, творчість і суспільну діяльність.

Ключові слова: педагогічна біографістика, педагогічна компаративістика, історіографія, порівняльна педагогіка, зарубіжні діячі, вища освіта, педагогічна персоналія, вища професійна освіта, закордонний досвід, зарубіжні інноваційні практики, педагогіка М. Монтесорі, вальдорфська педагогіка, інновації, історіографічні розвідки, організація виховного процесу.

SUMMARY

Kryvtsun N. Z. Personalities of foreign cultural and educational figures in the historiography of Ukrainian pedagogical science (1990s – early 21st century). Qualification scientific work in manuscript form.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, specialisation 011 «Educational and Pedagogical Sciences». Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation provides a synthesised analysis of the state, stages and trends in the development of the historiography of domestic pedagogical science in the 1990s XX – early XXI centuries. It also covers cultural and educational figures from abroad to identify achievements, gaps, prospects for researching this issue, and ways to use this scientific work to improve the educational process and reform the national education system of Ukraine.

The introduction substantiates the relevance of the research topic, formulates its object and subject, purpose and objectives, and determines its scientific novelty and practical significance. The connection between the dissertation and scientific programmes and topics is revealed, information about the testing and publication of the

research results is provided, and the personal contribution of the dissertation author to the published works is outlined.

The first chapter, «Scientific and Theoretical Foundations of the Study» clarifies the methodological foundations for studying foreign pedagogical figures, analyses the source base and the state of research on the problem, conducts a structural analysis, and develops a periodisation of the development of Ukrainian pedagogical historiography on foreign cultural and educational figures.

According to its essence, content, origin, and informativeness, the source base is divided into two groups. The first, main group consists of historiographical sources that have been the subject of research. These are various scientific works by Ukrainian authors on foreign pedagogical figures: dissertations and abstracts (about 86 in total); collective and individual monographs (about 25); textbooks and teaching aids on the history of foreign education and pedagogy (about 57); scientific articles (over 117); materials from scientific conferences (34), reviews (1), bibliographic indexes (5), reference literature (5). The second group consists of documentary sources that do not provide a scientific and analytical understanding of the life and work of foreign figures.

Based on a systematic analysis of various scientific studies on the life and creative heritage of foreign cultural and educational figures accumulated in the historiography of Ukrainian pedagogical science in the 1990s and early 21st century, trends in the development of this historiographical process have been identified. It is divided into three main stages: 1) Soviet, initial, embryonic (1920s–1980s) – has two stages: the 1920s – early 1930s and the 1950s–1980s – reflects the processes of the emergence and formation of Ukrainian comparative pedagogy and biographistics and the first experience of researching foreign figures; 2) transitional post-Soviet (1990/1991–2004/2005) – marked by the transformation of the methodology of Ukrainian historical and pedagogical science, the institutional formalisation of its comparative and biographical directions, the expansion of the circle and intensification of research on foreign personalities; 3) Euro-oriented, scientifically pluralistic (2005/06 – 2025 – divided into three stages: 2005 – 2008; 2009–2021; 2022–2025) – marked by momentous events in the socio-political and educational development of Ukraine and

qualitative shifts in the process of accumulating scientific knowledge about foreign pedagogical figures; presents a comprehensive reception of Ukrainian pedagogical biographies on the creative heritage of thinkers of the Ancient World, the Middle Ages and the Modern (Contemporary) era; analyses contemporary Ukrainian scientific discourse on foreign pedagogical figures of the late 19th – early 21st centuries.

The second chapter, «The Creative Legacy of Thinkers of the Ancient World, the Middle Ages, and the Modern Era as an Object of Pedagogical Biographies» reveals the problem of the personification of foreign philosophy of education and pedagogical thought in the reception of Ukrainian scholars and shows the peculiarities of its reflection in Ukrainian scientific -pedagogical literature of foreign figures of the Ancient World and the periods of Antiquity, the Middle Ages and the Renaissance, and identifies trends in the study of pedagogical views and educational activities of figures of the Modern Age and the Enlightenment (second half of the 17th – 19th centuries).

It is shown that the process of forming new knowledge (the personification of foreign philosophy of education and pedagogical thought in the reception of Ukrainian scholars) is reflected in various scientific and analytical studies – monographs, dissertations, articles, conference materials, etc. According to the approaches to the study of personalities as carriers of foreign pedagogical thought, they are conditionally divided into two groups: 1) so-called prosopographic, which study formal and informal communities of figures as representatives of certain scientific, pedagogical, educational trends, directions, schools; 2) personified, which focus on the study of individual figures (biographies). It has been found that, compared to Ukrainian Soviet historiography, contemporary domestic researchers have made significant progress in expanding the personification of the process of development of pedagogical thought in the ancient world, antiquity, the Middle Ages and the Renaissance, and in the subject study of the life and work of its individual representatives. A notable feature of such studies is their interdisciplinarity, which manifests itself in the interconnection of pedagogical biographies with the philosophy of education and other fields of knowledge. Against this background, the progress of Ukrainian commedia stands out, which is difficult to assess unequivocally. With an increasing number of studies revealing and highlighting

various aspects of the creative heritage of J. A. Comenius, the process of accumulating new knowledge is, to a certain extent, objectively and naturally slowing down, with new ideas beginning to circulate not in a spiral but in a circle, in the form of duplication and, in some cases, compilation of certain ideas, views and propositions. Under such conditions, the compilation of a bibliography of J. A. Comenius' works becomes relevant, since the existing lists and indexes do not exhaust the array of studies on the life and work of the Czech founder of pedagogy. The trends in the study of pedagogical views and educational activities of figures of the Modern Age and the Enlightenment (second half of the 17th – 19th centuries) are characterised. The historiography of works on foreign personalities whose lives fell within the Modern Age and the Enlightenment of the second half of the 17th – 19th centuries has a number of features. It is marked by a large number of personalised studies and is based on the Soviet legacy of research into the «classics of pedagogy» in the persons of A. Diesterweg, J. Locke, J.-J. Rousseau, F. Froebel, and others. Along with them, at the turn of the 1990s and 2000s, 'little-studied' figures representing various fields of knowledge and spheres of social activity were introduced into the subject field of Ukrainian historical and pedagogical science. These were philosophers, sociologists, philologists (I. Herder, W. von Humboldt, L. Zamenhof, I. Kant, G. Lessing, G. Spencer), writers (I. W. Goethe, N. Grundtvig, H. Wells, R. Tagore), statesmen and religious figures (H. Mann, N. L. Zinzendorf), etc.

The third section, «Foreign Pedagogical Figures of the Late 19th – Early 21st Centuries in Ukrainian Scientific Discourse» presents the reception by domestic researchers of representatives of the reformist pedagogical movement of the late 19th – first third of the 20th centuries. reveals the ideas and views of representatives of the foreign reformist pedagogical movement in the format of prosopography, analyses personified studies of reform pedagogues, and identifies trends and directions in the development of Ukrainian pedagogical Korczak studies.

In the study of the scientific reception of the problem of personification of foreign pedagogical thought of the late 19th – first third of the 20th centuries, attention is focused on the consideration of four thematic blocks of works by Ukrainian authors, which: 1) highlight the ideas and views of representatives of various trends and

directions of the reform movement in the format of prosopography (collective biography); 2) are devoted to the life and work of individual pedagogical figures of the specified period; 3) reflect the development of Korczak studies as a direction of Ukrainian pedagogical science; 4) present a comparative analysis of the pedagogical views and authorial systems of individual figures.

Based on an analysis of the achievements of domestic comparative studies on the life and work of foreign figures of the 1940s and early 21st century, two distinct trends in the development of research have been identified. The first consists in the authors' focus on solving pressing problems in the organisation of the educational process, so they sought ways and opportunities to improve its level and quality in line with current conditions and challenges and in the future. The second trend manifested itself in the efforts of scholars to identify productive experiences from the past that have theoretical and practical value for the present. To this end, they rely on materials accumulated in printed literature, archival collections, electronic media, etc.

A trend in the development of the historiographical process has been identified, according to which, after a period of intense activity in researching reformist pedagogues of the late 19th and early 20th centuries, Ukrainian scholars are paying less attention to studying pedagogical figures whose lives and work were closer to the present in terms of time. This is evidenced by the systematisation of dissertations devoted to them, which are arranged according to the years of life of the figures who became the subject of research. Since modern Ukrainian pedagogical science has not yet developed acceptable schemes for their classification, we analyse scientific studies devoted to personalities in the specified problem-chronological perspective. Ways and opportunities for implementing the results obtained for the further development of pedagogical science, in particular biographistics and comparativistics, and improving the educational process in Ukraine with an emphasis on the professional training of higher education seekers have been identified. Emphasis is placed on two sets of issues concerning the prospects for the development of research on foreign pedagogical figures and the presentation of elective course materials developed on the basis of the research results, which can be used in the organisation of the educational process in Ukrainian

higher education institutions of a pedagogical profile. Taking into account the positive experience, achievements and bottlenecks identified by the research results, as well as the gaps in the study of foreign cultural and educational figures by Ukrainian scientists, in order to improve the organisation and conduct of research in this area, three interrelated groups of problems – methodological, content-related, and heuristic-research – have been identified and characterised. The presented historiographical study also highlights the need for a comprehensive study of the problems of the development of source studies in pedagogical biographies and comparative studies, in particular, the preparation of relevant collections of documentary materials and biobibliographic and bibliographic indexes that systematise works by foreign figures published in Ukraine and abroad, as well as scientific publications about their lives, work and social activities.

Keywords: pedagogical biography, pedagogical comparative studies, historiography, comparative pedagogy, foreign figures, higher education, pedagogical personnel, higher professional education, foreign experience, foreign innovative practices, M. Montessori's pedagogy, Waldorf pedagogy, innovations, historiographical explorations, organization of the educational process.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, що опубліковані в наукових фахових виданнях України
(категорії Б):

1. Білавич Г., Кривцун Н. Педагогічна біографістика як напрям розвитку української історико-педагогічної науки та компаративістики (кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст.). *Молодь і ринок*. 2023. №11(219). С. 33–38.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.296634>

URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/296634>

2. Kryvtsun N. Periodization of the Research Development on Foreign Cultural and Educational Workers in Ukrainian Pedagogical Comparative Science. *Гірська школа Українських Карпат*. 2023. № 29. С. 61–66.

DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2023.29.61-66>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/7883>

3. Кривцун Н. Розвиток зарубіжної педагогічної думки в рецензії українських науковців. *Гірська школа українських Карпат*. 2024. № 30. С. 16–19.

DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2024.30.16-19>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/8805>

4. Кривцун Н. Методологічні засади дослідження української історіографії про педагогічні персоналії зарубіжжя. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5(39). С. 305–314.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-305-314](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-305-314)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/11616>

5. Кривцун Н. Доробок зарубіжних учених з філософії освіти в рецензії українських науковців. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №11(45). С. 175–179.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11\(45\)-501-512](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11(45)-501-512)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/16646>

6. Кривцун Н. Сучасна українська коменіана: стан, тенденції, напрями розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 1(47). С. 608–617.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-608-617](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-608-617)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/18956>

7. Kryvtsun N. Comparative and Personalised Studies of the Figures of the Pedagogical Reform Movement of the Late 19th and First Third of the 20th Centuries. *Гірська школа українських Карпат*. 2025. №31. С. 12–16.

DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2024.31.12-16>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/8880>

Розділ в монографії:

1. Kryvtsun N. Biographical Approach to Studying Personalities of Foreign Cultural-Educational Figures in Ukrainian Pedagogical Comparative Studies (1990s - First Quarter of the 21st Century). *European Science*. 2023. № 3. С. 7–19.

DOI: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-24-03-020>

URL: <https://desymp.promonograph.org/index.php/sge/article/view/sge24-03-020>